

O prolínání velkých a malých dějin

Když jsem si sám pro sebe sestavoval pořadí nejhorších projevů nedonošenosti lidstva, položil jsem na první místo rozpor mezi schopnostmi zvládat neuvěřitelně složité technologické procesy a neschopností zvládnout nesrovnatelně primitivnější procesy, probíhající v sociálních celcích. Jako tvůrce raketoplánu připomíná člověk Boha, jako představitel politické moci připomíná nejčastěji nějakého řádově nižšího živočicha.

Druhým projevem nedonošenosti je podle mého mínění neschopnost rozlišovat mezi dvojnásobnou zodpovědností, zodpovědností, která zahrnuje jen malé dějiny člověka, a zodpovědností, kterou nám vnucují velké dějiny. Jak všichni víme, projevují lidé v dějinném jednání stejnou nedbalost, stejnou vrtošivost, stejnou pýchu, neuváženost a sobectví jako v jednáních, která zůstávají uzavřena v rozměrech jejich vlastního života. Připadalo mi vždy hrozné pomýšlení na to, že náhodně vybraní představitelé druhu, kteří jinak mají samozřejmě svobodu nakládat se svým životem, jak se jim zachce, zacházejí v roli dějinných osobností se životy jiných lidí, se životy celých národů a dnes už dokonce i se životy zvířat, stromů, řek a oceánů stejně ledabyle jako s životem vlastním. Tak jako v případě prvního projevu nedonošenosti se i ve druhém případě neustále zvětšuje nebezpečí z toho plynoucí. Tyto dvě základní neschopnosti mají stále horší účinky a tak se rychle přibližuje chvíle, kdy se nezralost plodu katastrofálně projeví.

Zmíněné neschopnosti jsou ovšem starého data. Životopisy římských císařů svědčí o tom, že historické dění bylo vždy tuhým propletením činů obecné zodpovědnosti a činů motivovaných zájmy malých dějin. Ve starých dobách však byl prostor pro historické mise šílenců omezen, vždy byly nějaké hranice, za kterými končila moc císařů a za nimiž nutkavé představy politiků neznamenalý vůbec nic. Nyní však už třicet let trneme hrůzou, že se jednoho dne prolnou nějaké obsese v malém životě mocných s dějinami a rázem bude po všem.

Velké dějinné pohyby, které ideologie vydávají za tažení lidových mas ovládaných jednotící transcendentální myšlenkou, jsou v této prostotě výkladu vždy trochu podezřelé. Davové emoce se jistě vyskytují, pravděpodobně však v menší míře, než

nám to líčí dějepisci. Radost a žal pocházející z vítězství a porážek ve velkých dějinách se musí dotknout nějakou ploškou i malých dějin člověka, prolnout se s nimi, aby mohly být skutečně prožity. Jinak by rychle vyprchaly, asi tak jako orgiastické nadšení diváků po vyhraném fotbalovém zápase. Jen v tomto prolnutí jsou dějiny schopny zprostředkovat člověku radost z kořisti, závrť z nabytého bohatství nebo nové důležitosti, moci nebo svobody, hrůzu z marného umírání na válečném poli a strach z odplaty. Ideologie se nám snaží namluvit, že lidové masy mají jakousi společnou hormonální soustavu a že bez ohledu na náladu vlastního života prožívají společné historické orgie. Nejen politikové, ale i televizní komentátoři vycházejí z této falešné představy, když automaticky předpokládají, že celý národ ustrne v dojetí, jakmile ženy na Spartakiádě zvednou najednou kužely nebo si převrátí sukně naruby. Jistě, jistě, něco se přitom děje, nakrátko zafunguje masová psychóza, pro jakýkoliv čin však příliš krátká. Nadšení z velkých dějin se musí prolnout s malými dějinami, aby vydrželo, v malých dějinách se dá velmi rychle spočítat, co dějinný pohyb vynese a jak dlouho vydrží přínos změn pro vylepšení obyčejného života. Platí to samozřejmě i naopak: lidé obyčejně velmi rychle upustí od přísah složených v dějinném opojení, jakmile zjistí, že by za setrvání v přísaze museli zaplatit mnohem více než za jejich porušení. Ptám se sám sebe, zda mě toto poznání naplňuje rozhořčením, cítím však, že ne. Kdoví k jakému mrzkému plnění přísah by se lidský rod dal ve své nezralosti zlákat, kdyby malé dějiny jednotlivců neradily ke střízlivosti a ke zradě velkodějinných nabubřelostí. Už jsem si sáhnul na takové prolnutí velkých a malých dějin a je to hodně dávno, co mě takový dotek naplňoval zahanbením. Zvykl jsem si na to, že dějinný patos, přesazen do malých dějin, se projevuje zhusta jako řada trapností. Po válce jsem slýchal v rozhlase mluvit o historické odplatě a spravedlivém trestu. Toulal jsem se jako kluk po zpustošených bytech Němců a díval se, jak lidé odnášejí všechno, co ještě zůstalo po prvních mstitelích, talíře, mlýnky na kávu, hrnce a vyšívané polštáře. Z jedné takové výpravy jsem přinesl domů vysavač, předtím jsem takovou věc viděl jenom ve filmu. Za pocit studu, který mě pak přepadl, bych zaplatil ještě dnes, kdybych věděl komu. Spravedlivá odplata se jako pojem dobře vyjímá, ale ve velkých dějinách se vlastně nedá uplatnit, proto se prolne s malými dějinami a tam pak vypadá jako obyčejná zlodějna.

Sáhnul jsem si později na takové prolnutí ještě mnohokrát a ku podivu jsem byl čím dál shovívavější ke způsobům, jimiž malé dějiny polidšťují velkodějinná hesla. Je až

k nevíře, kolika cenných poučení se nám v tomto směru dostalo díky historickým přemetům, na které je naše vlast tak bohatá. Když jsem po roce 1968 hleděl na ty, kteří mi měli v rámci historické spravedlnosti učinit nějaké příkoří, vyhodit mě z místa nebo zavřít, nezpozoroval jsem za jejich jednáním ani kousek dějinné motivace, vždy jen motivaci plynoucí z jejich malých osobních dějin, plných vlastních starostí, poslušnosti, strachu z budoucnosti, nadějí, ctižádostí, lítostí, vzteku a tak podobně.

Prudké zahanbení cítím jen tehdy, když mě mocenské struktury pokrytecky přesvědčují, že se ustavily a vykonávají svou moc jen proto, aby splnily nějaké historické poslání. Po celý život slyším pořád totéž: politikové mají na mysli jen blaho státu, prestiž národa a štěstí svého lidu, vojáci jsou tu jen pro obranu a bezpečnost výsostného území, policisté chtějí jen klid a pořádek a vězeňští dozorcí čistotu na celách. Když v nějaké odlehle zemi svrhne jedna skupina důstojníků jinou skupinu důstojníků, hemží se první veřejné prohlášení samými historickými pojmy. I když příčinou převratu byly bezpochyby hlavně řevnivost, touha po moci a bohatství, neukojené ambice a podobné věci. Buď ze studu, nebo ze zvyku zabalí i světová masmédiá takovou událost do velkodějinného oblečení, zabarví ji některou z existujících ideologií, zařadí ji napravo nebo nalevo, na východ nebo na západ, k dolaru či rublu a tak přiloží další kamínek k rostoucímu odcizení velkých dějin a šířícímu se přesvědčení lidu všech zemí, že velké dějiny se odehrávají kdesi v kosmu a jednou za čas dopadnou na malé dějiny člověka jako tunguzský meteorit.

Několikrát jsem se setkal s takřikajíc historickými osobnostmi. Většinou ovšem až pak, když byli tito lidé vyřazeni z účasti na historických rozhodnutích. Vždy se mě po takovém setkání zmocnilo ustrnutí nad tím, jak se v nich zredukovaly velké dějiny se svým ideologickým majestátem na rozměr obyčejného lidského života. Víím, že jsem nemohl nic jiného ani očekávat, ale přesto mě toto poznání naplňovalo jakýmsi vnitřním třasem. Většinou mluvili tito lidé o své dějinné funkci tak, jako by dějiny byly nějakou firmou, u které byli na čas zaměstnání, tam se setkávali s jinými zaměstnanci, plnili příkazy a instrukce, usilovali o postup, pomlouvali nadřízené, postupovali nebo sestupovali po žebříčku funkcí, brali vyšší nebo nižší platy atd. U firmy jsou teď zaměstnání zase jiní lidé. Třes se mě zmocňuje proto, že mám vážné pochybnosti o tom, že firma má nejvyššího ředitele schopného zasáhnout blahodárně těsně před bankrotem.

In: ŠIMEČKA, M.: ***Kruhová obrana***. Bratislava: Artforum/ Nadácia Milana Šimečku, 2011, s. 32-36.